

УДК 37(09)(477.87)«Бачинський»

ВПЛИВ ЄПИСКОПА А.БАЧИНСЬКОГО (1732-1809) НА ВІДРОДЖЕННЯ ОСВІТИ ЗАКАРПАТСЬКОГО КРАЮ

Тимчик Марина Павлівна
Староста Володимир Іванович
м.Ужгород

У статті аналізується культурно-освітня діяльність і педагогічні погляди єпископа Андрія Бачинського (1732-1809) – першого просвітителя Закарпаття, який стояв біля витоків національного відродження закарпатських українців. На підставі вивчення широкого кола опублікованих та архівних першоджерел, зроблено висновки, що головне покликання А. Бачинського полягало в поширенні науки Христової, а його етико-педагогічні погляди співзвучні ідеалістичному світогляду попередників – церковних письменників старокиївської доби.

Ключові слова: освіта, мораль, духовність, єпископ А. Ба-

чинський, материнська мова.

Постановка проблеми. Із прийняттям незалежності України, з'явилась потреба розбудови національної системи освіти та виховання, яка в свою чергу зумовила зростання інтересу до духовної спадщини українських педагогів як важливого джерела розвитку сучасної педагогічної теорії та практики. Авторитарна влада за часів існування Радянського Союзу певним чином ігнорувала надбання та внесок в розвиток освіти та морального виховання талановитих будителів-педагогів нашого краю в тому числі свя-

шеників, які не боялися відстоювати етнічну самобутність свого народу. До таких педагогів варто віднести мукачівського єпископа Андрія Бачинського (1732-1809) – відомого просвітителя на Закарпатті, який стояв біля витоків національного відродження українців краю.

Період єпископського правління Андрія Бачинського супроводжувався впровадженням бурхливих змін в життя карпатоукраїнського люду у XVIII ст., піднесенням його культурного та освітнього рівнів. Він закликав парохів вивести свій народ з темряви неосвіченості та морального і культурного занепаду, дати йому елементарну освіту через організацію при церквах шкіл, в яких би діти навчалися не лише грамоті, а також гідній поведінці. Чимало педагогічних ідей культурно-освітнього діяча співзвучні сьогоденню і не втратили своєї актуальності і практичної значущості на сучасному етапі державотворення і розвитку української освіти.

Аналіз останніх досліджень. Перша розвідка про Бачинського була опублікована ще 1868-го р. в часописі «Світ» під заголовком «Память Андрея Бачинського». Діяльності А. Бачинського присвятили свої праці чимало вітчизняних і зарубіжних науковців, наприклад, А.Шлепещкий, І.Удварі (публікація циркулярних листів Бачинського), Д.Бендас (опрацювання архівних документів Мукачівської єпархії), І.Задорожний, А.Пекар, О.Баран, В. Гомоннай, Д.Данилюк та ін.

Однак, культурно-освітня діяльність духовенства XVIII ст. на Закарпатті загалом і А. Бачинського зокрема, його багатогранна діяльність та листи-послання потребують глибших та ґрунтовніших студій. Досі немає узагальнення його педагогічних ідей; не досліджені теоретичні положення з проблем навчання і виховання; недостатньо розкрита і систематизована педагогічна діяльність загалом, що і зумовило актуальність даного дослідження.

Мета даної статті – полягає в дослідженні впливу діяльності владики А. Бачинського на розвиток освіти в Закарпатті, віддзеркаленого передусім в його посланнях-циркулярах.

Основна частина. Народне шкільництво на Закарпатті має довгу і дуже цікаву історію. Вона починається в часі реформації та контрреформації, коли і семигородські протестантські князі, і королівська католицька Угорщина прагнули повернути на свій бік греко-католиків краю на підставі їхнього релігійного виховання. Вони підтримували народну освіту, рідне шкільництво і навіть творення підручників на своїй народній мові. Парафіяльні школи існували на Закарпатті вже від XVI ст., але їх було мало і вони були досить примітивні. У XVIII ст. вже всі єпископи намагалися, щоб їхні півцучителі у парафіях мали якісь шкільні інструкції для дітей, але бракувало приміщень і самих добре навчених дяків, бо через брак оплати ніхто з освітою не хотів бути півцучителем [9, с.140].

Що стосується середніх навчальних закладів, то ще в 1646 р. графи Другети, які володіли Закарпаттям, переводять в Ужгород із свого маєтку в Гуменному єзуїтську гімназію, яка готувала кадри священнослужителів для католицької церкви, а згодом – і уніатської [2, с.8-10]. Тільки в другій половині XVII ст., за часів архієпископа острохомського М. Олага, питання освіти зазнає незначного розвитку. На жаль, не було ніяких чітких правил і вказівок, щодо ведення шкільництва. Наприклад:

- для шкіл не було окремих приміщень, а якщо були то занадто малі, що робило неможливим навчати велику кількість учнів;
- учні не відвідували систематично заняття, в селах та маленьких містах відвідували лише взимку;
- всі учні навчалися разом, відсутній поділ на класи, не брався до уваги вік, хлопці та дівчата навчалися в одному приміщенні;
- більшість вчителів не мали відповідної освіти за винятком монахів, які навчалися у Дебрецені (Угорщина); не було розроблено навчальних програм тощо.

У сільських школах навчали лише: основ християнської віри,

читання, латинську мову та письмо. Згодом (у другій половині XVIII ст.) стан шкільництва на Закарпатті під впливом реформ імператриці Марії-Терезії набуває позитивних змін. 22 серпня 1777 р. вона видала указ про введення нової шкільної системи в Угорщині, закон про обов'язкове навчання та шкільний статут «Ratio educationis» («Система виховання»). Було створено при будапештській намісничій раді окрему комісію освіти для всіх церковних шкіл (інших шкіл не було) на території Угорщини. Рішенням комісії поділено державну територію на дев'ять шкільних округів, одним з яких було Закарпаття з центром в Ужгороді. Усі округи мали окремі директорські ради, які контролювали і провадили виховання. Священнослужителі виконували функції інспекторів, директорів. Для елементарних шкіл було створено окремий інспекторат, який міг детально займатися всіма церковно-народними школами, їхніми фінансами, підручниками та учительським складом. Учителів сільських церковно-приходських шкіл оплачувала церковна громада.

Згідно з новим указом імператриці [8, с. 13] школи поділялися на:

- 1) елементарні або ж народні початкові (сільські-однокласні, селищні і міські-трикласні). Навчання в цих школах мало проводитись рідною «материнською» мовою, вивчалась одна або дві іноземні мови;
- 2) латинські або граматичні школи з трирічним курсом навчання;
- 3) гімназії з двома роками навчання;
- 4) академії;
- 5) університети.

Початкова народна школа складалася з двох навчальних курсів – шестирічного (1-6 класів) та трирічного (повторювального) [3, с.17]. Щоденну початкову народну школу повинні були відвідувати всі діти – від повних 6 до повних 12 років. Усі діти після закінчення початкової народної школи мали відвідувати, так звані, «повторні» школи, які працювали з жовтня по березень у вечірній час. Навчальним планом початкової народної школи передбачалося вивчення Закону Божого, писання та читання, граматики, рахування, описової географії батьківщини, історії, географії, громадянських прав і законів, фізики, природознавства, співів, гімнастики.

Вища народна школа була трирічною для хлопців та дворічною для дівчат. У вищій народній школі вивчалися такі предмети: для хлопців – Закон Божий, красопис, малювання, рідна мова, рахування і геометрія, фізика і природознавство, географія, історія, конституція батьківщини, основи бухгалтерії, гімнастика; для дівчат – Закон Божий, красопис, малювання, рахування, рідна мова, географія та історія, фізика і природознавство.

Отже, відповідно до цих постанов відбулися значні зміни в організації та розвитку народної освіти і в Закарпатті: проголошувалося право навчання рідною мовою, формувалася національна інтелігенція, було видано чимало церковних та урядових розпоряджень щодо заснування шкіл та організації їх діяльності, вдосконалювалися зміст освіти й управління школою, поліпшувалося становище вчителя тощо.

Рушійною силою в реформуванні освіти став владики Андрій Бачинський, який 1772 р. став єпископом Мукачівської єпархії і енергійно взявся за вирішення справ пов'язаних не тільки з розвитком та поширенням освіти в нашому краї, а також боровся за духовне збагачення своїх парафіян.

Стараннями владики до кінця його життя було повністю впроваджено початкові школи по всій єпархії (тоді на Закарпатті налічувалося біля 300 шкіл, з них близько 200 шкіл з русинською мовою навчання). Діти українського населення Бичкова, Кобилицької Поляни, Рахова, В. Березного, Ясіня, Н. Воріт, В. Ратівці та інших дістали змогу навчатися в школах на рідній мові. Більшість з них була в порядку і процвітала, вчителі були освічені, розмов-

ляли різними мовами – руською (давньоукраїнською), угорською, латинською і німецькою, закінчили по 6-8 класів гімназії [5; 8, с. 18].

Головну заповнювальну піднесення добробуту свого народу, збереження його самоусвідомлення, уникнення релігійної, культурної і мовної асиміляції А. Бачинський вбачає в наступному: посилення та поглиблення катехизації; навчання на рідній мові; релігійно-моральне виховання. Стосовно цього з циркулярів дізнаємося про вимогу обов'язкового знання Біблії не тільки священниками, але також і вірниками. Владика твердить у посланні від 1 січня 1806 року, що книги Святого Писання, видані нашою рідною мовою, «умудрять» не тільки «вірою во спасєніє», але й на «Русскомъ язъци» видруковані і многократно читані та тлумачені священниками, зможуть народ привести до пізнання істини та зміцнити і розвинути духовність [10, с.92]. Він рекомендує священникам працювати з любов'ю та увагою до дітей, винагороджувати та заохочувати їх до знань. В дітях він бачив майбутнє, тому намагався всіляко виховувати їх за законами моралі та релігійних вчень.

А. Бачинський домагається виділення додаткових місць для молодих закарпатців у вищих навчальних закладах Будапешта, Відня, Трнави, причому просить дати стипендії не лише богословам, а й кандидатам інших факультетів. Особливо багато зусиль він докладав в організації навчання закарпатців у Львівському університеті. З приводу цього Андрій Бачинський разом зі Львівським та Перемишльським єпископами звернувся до самого імператора, в результаті чого 9 березня 1787 р. був виданий декрет про дозвіл викладати окремі предмети в університеті «руською» мовою [9, с.232].

Наш край різко виділився з-поміж інших українських земель за рівнем педагогічних кадрів. Наприклад, Харківський університет у 1806 р. запросив із Закарпаття дев'ять викладачів на вакантні посади. Якщо основу харківської професури склали ті, кого образно називають «учнями Сковороди», то свій вагомий внесок зробили й «учні Бачинського». Це А. Дурович (ректор Харківського університету у 1829-1830 рр.), К. Павлович, брати Білевиці та ін. [8, с.18].

А. Бачинський створив сприятливі умови і для розвитку науки. У кінці XVIII ст. стають відомими вчені-мовознавці А. Коцак, І. Фогараші – автори граматик, В. Довгович, поет, філософ, член Угорської АН та багато інших. Священники стали і основоположниками історичної науки на Закарпатті. В той період з'явилися рукописні праці І.Пастелія «Історія Мукачівської єпархії» і «Про походження русинів», а в 1799-1805рр. ігумен Мукачівського монастиря І. Базилевич видав першу друковану працю з історії Закарпаття на латинській мові «Короткий нарис фундації Федора Корятювича...» [6, с.34].

Утвердження освітніх традицій єпископа А. Бачинського в практиці роботи богословської семінарії та всієї єпархії сприяло піднесенню культурного життя в Закарпатті в першій половині XIX ст.

Важливим було й те, що, продовжуючи традиції А. Бачинського, Мукачівська єпархія, провела реорганізацію свого навчального закладу. Двохрічна богословська школа поетапно була підвищена в ранзі до чотирьохрічної духовної семінарії. Було введено нові курси з історії релігії, краєзнавства, філософії, класичних мов, риторики і т. д. До семінарії почали приймати молодь не тільки за рекомендаціями парохів, але і за рівнем освіти після закінчення гімназії. В 1825 р. на одне вільне місце в семінарії претендувало більше двох чоловік. Мукачівська семінарія практично стала вищим навчальним закладом духовного профілю. Розширилася і географія прийому молоді на навчання — це Східна Словаччина, прикарпатські райони Галичини, Північна Угорщина, Північна Трансильванія і т.д. [4, с.26].

Велику увагу привертають до себе листи-циркуляри А. Бачинського, в яких він неодноразово показує турботу про долю свого народу. В умовах денационалізації та латинізації українського населення у другій половині XVIII ст. з боку австрійської влади А.

Бачинський відкрито виступає на захист національної культури, намагається розбудити творчі сили народу. Він правильно розумів, що важливою гарантією існування народу є збереження і розвиток його рідної мови, як дару Божого. У своїх посланнях до священників він постійно вимагав вчити дітей рідної мови, вважав, що без «отеческая природния науки рускія... невозможно есть в священствѣ народовѣ своему служити» [6, с.33].

Таким чином, пастирська діяльність А. Бачинського не обмежувалась розпорядженнями, настановами. Він прагнув, щоб народ залучався до церковних богослужінь, розумів сутність Святої Літургії. Він звертає велику увагу на початкову освіту молоді. Не забороняючи навчання у латинських семінаріях, єпископ ставить обов'язкову вимогу навчати дітей рідною мовою, релігії. Поряд із цим, владика наголошував на важливості навчання церковного співу, який був тою невід'ємною складовою східно-візантійського обряду, що відіграла роль оберега традицій. Знання гласового церковного співу було обов'язковим і впроваджувалося в освітню систему як народних початкових шкіл, так і духовних навчальних закладів із використанням основного нотолінійного збірника Ірмолая. Єпископ рекомендував молоді обов'язково оволодівати різними ремеслами, які були дуже потрібні по всій Мукачівській єпархії. У циркулярах будитель дає багато повчань священникам, дякоучителям як слід працювати духовним пастирям з народом. Піклуючись про молоді сім'ї, вимагав добре засвоювати християнську етику та мораль, на основі якої виховувалося не одне покоління наших батьків, які зберегли для нас релігію, обряд та ті високі духовні цінності, що лежать в основі християнства. В цьому є та висока мораль повчань, яку ми повинні і нині примножувати і зберігати.

Широта пастирських повчань А. Бачинського торкається і евангелізації населення краю. Як релігійний організатор, він дбав про грамотність простого люду, який також брав участь в церковних відправах. Для єпископа було важливим, щоб парохі залучали народ до співу, пояснювали їм сутність богослужіння, християнські обряди.

Що ж стосується соціальних і моральних проблем тогочасного життя, яку А. Бачинський вирішував – це ранні шлюби. Траплялись часті випадки, коли молодих дівчат, які не досягли зрілого віку, без їхньої згоди насильно віддавали заміж. Єпископ строго заборонив парохам вінчати дівчат до чотирнадцяти років. Кожна молода пара повинна засвідчити парохіві власну волю створення сім'ї, назвати прізвища та імена для здійснення “оголосок” перед вінчанням. У піклуванні про майбутнє молодих сімей єпископ звертає увагу парохів, що поки діти досягнуть дорослого віку: «абы прочную науку православно-христианскую по дарованію разума и по можности изучили, и прежде малженства, абіе по заручинахъ экзамень од пароха своего отправили» [11, с.232].

Аналізуючи діяльність А. Бачинського вкажемо на основні підсумки його творчої праці на ниві освіти та просвітництва:

- відкрив Королівську єпархіальну семінарію в Ужгороді (1778);
- перевіз з Мукачева в Ужгород Богословську школу, що згодом була реорганізована ним в Богословську семінарію (1781), в яку приймали слухачів тільки з середньою гімназійною освітою [1, с.34];
- заснував в Ужгороді учительську семінарію (1794) для «півчоучителів» (дякоучителів);
- надав пропозиції щодо створення букварів для навчання дітей (1795);
- займався будівництвом шкіл; удосконалив систему освіти;
- стараннями А. Бачинського у Відні було відкрито семінарію для греко-католиків («Барбареум») із стипендіальними місцями для богословів Мукачівської єпархії та засновано філософську школу у Красному Броді;
- сприяв запровадженню обов'язкової початкової освіти

для дітей від 6 до 14 років і рекомендував при кожному соборі у намісницьких округах створювати школи, відвідування яких дітьми парафіян було обов'язковим; склав програму навчання в цих школах. Однією із найбільш важливих проблем, якою переймався А. Бачинський, була турбота про навчання і виховання молодого покоління [7, с.27]. Єпископ встановив строгий контроль за навчанням молоді, вимагав точної звітності, але і застерігав: «ежели въ котрой Парохіи, или грубое въ науци Христианской малых детей невежество познається, или тимь паче, ежели о віри Православно-Хр(исти)анской отступленіе по сему случится, якоже Парох за неверженіе, тако и Вице-Архидіаконъ за недосмотреніе, или за молчаніе симо на тяжайшій отвѣт, или на что болшее затыгнуться» [11, с.231];

- усіяко допомагав організації друкарської справи та виданню шкільних підручників рідною мовою; видав «Катехезис» Івана Кутки (1803) та 5-томну слов'яно-руську Біблію (1804);
- створив єпископську бібліотеку, яка нараховувала 9 тисяч книг та збагачував єпископський архів рукописами та цінними виданнями;
- дбав про сиріт та бідних студентів, які не мали змоги навчатись, за свій рахунок утримував понад 20 бідних учнів в Ужгородській гімназії, а більш здібних висилав на вищі студії. За його вказівкою в єпископській кухні постійно годували 24 сироти. При Кафедральному храмі владика утримував кухню для бідних і знедолених, в якій щодня харчувалося до 200 чоловік, серед яких було багато сільських хлопців-гімназистів тощо.

Проведене дослідження переконує в тому, що А. Бачинський був великим духовним пастирем свого народу, культурно-освітнім діячем, який залишив глибокий слід в історії шкільництва і культури Закарпаття. Він створив на Закарпатті, Пряшівщині і Семигороді мережу шкіл з рідною мовою навчання. Основне покликання владики Андрія полягало в тому, щоб у непрості часи поширювати в народі науку Христову, виховувати його згідно з вченнями християнської моралі. Його педагогічні та етичні погляди виникли не на пустому місці. Джерелознавчий аналіз засвідчує, що вони співзвучні ідеалістичному світогляду його попередників — церковних письменників і проповідників старокієвських і козацьких часів.

Висновок. Таким чином, дослідження показує, що єпископ Андрій Бачинський, якому в поточному 2012 році минає 280 років від народження, увійшов в історію Закарпаття як видатний релігійний діяч, патріот, провісник національного відродження нашого краю, що збагатив духовні та культурні надбання народу, став по праву його патріархом. Епістолярна спадщина талановитого просвітителя заслуговує на те, щоб спільними зусиллями педагогів, істориків-краєзнавців, археографів вона була опублікована в повному обсязі.

Перспективи подальшого дослідження полягають у необхідності розширенні його хронологічних меж, висвітленні культурно-освітньої діяльності попередників та наступників А. Бачинського — греко-католицьких єпископів М. Ольшавського, І. Брадача, будителя О. Духновича та ін., і здійсненні аналізу їхніх педагогічних поглядів і концепцій.

Література та джерела

1. Баран О. Єпископ Андрей Бачинський і церковне відродження на Закарпатті / Олександр Баран. – Йорктон: Саск, 1963. – 63 с. – (Препринт з Логосу).
2. Гаджега В. О первых початках народного школьництва на Подкарпатской Руси / Василь Гаджега // Подкарпатска Русь. – Ужгород: Пед. Тов-ство Подкарп. Руси, 1927. – Рочник IV. – Януар, 15. – С. 8-10.
3. Гомоннай В. Антологія педагогічної думки Закарпаття (XIX–XX ст.) [Текст] / Василь Гомоннай; Закарпатське відділення педтовариства України. – Ужгород: Закарпаття, 1992. – 298 с.
4. Гранчак І. Роль Ужгородської духовної семінарії в розвитку культурного відродження Закарпаття в першій половині XIX ст. / Іван Гранчак // Важливі віхи в історії Мукачівської греко-католицької єпархії. – Ужгород: Патент, 1998. – С. 25-32.
5. Державний архів Закарпатської області, м. Берегово. – Ф. 151 Правління Мукачівської греко-католицької єпархії м. Ужгород. – Оп. 5, спр. 1731 Розпорядження Угорського Королівського Намісництва про організацію католицьких уніатських і приходських шкіл у селах Рахові, Бичкові, Домбокі, Кобилецькій Полянці, 1797 р., арк. 1.
6. Данилюк Наукова і освітньо-культурна діяльність духовенства Закарпаття XVII-XIX ст. / Дмитро Данилюк // Важливі віхи в історії Мукачівської греко-католицької єпархії. – Ужгород: Патент, 1998. – С. 33-35.
7. Задорожний І. Єпископ Андрій Бачинський в епістолярній спадщині: До 270-річчя від дня народж. / УжДУ; НДІ карпатознавства / Ігор Задорожний. – Мукачево: Карпат. вежа, 2002. – 64 с.
8. Ігнат А. Загальноосвітня школа на Закарпатті в XIX – на поч. XX / Андрій Ігнат. – Ужгород: УжДУ, 1971. – 69 с.
9. Пекар А. Нариси історії церкви Закарпаття. Записки ЧСВВ / Атанасій Пекар. – Львів: Вид-во Отців Василян «Місіонер». – Том II. – Рим-Львів, 1997. – 493 с.
10. Удварі І. Образчики з історії подкарпатських Русинув XVIII столітє. Изгядованная з історії культури и языка / Іштван Удварі. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2000. – 335 с.
11. Шлепецький А. Мукачівський єпископ А. Ф. Бачинський та його послання / Андрій Шлепецький // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Пряшів, 1967. – Т. III. – С. 223-241.

Стаття посвячена аналізу культурно-просвітельської діяльності і педагогічних воззрень єпископа Андрея Бачинського (1732-1809) – первого просвітителя Закарпаття, которий стоял у истоков национального возрождения закарпатских украинцев. На основании исследования значительного массива первоисточников сделано выводы, что главное призвание А.Бачинского заключалось в распространении науки Христа, а его педагогические и этические взгляды созвучны идеалистическому мировоззрению предшественников – церковных писателей старокіевской эпохи.

Ключевые слова: образование, мораль, духовность, єпископ А. Бачинский, материнский язык.

The relevance of the material stated in article is connected with the cultural and educational activities and pedagogical views of Bishop Andrew Bachynsky (1732-1809) - the first educator of Transcarpathia, who stood at the beginnings of Transcarpathian Ukrainian national revival. On the basis of a wide range of published and archival sources, we come to conclusion that the main purpose of A. Bachynsky was to spread Christ knowledge and his ethical and pedagogical views were similar with the idealistic ideology of predecessors - church writers of that epoch.

Key words: education, morality, spirituality, bishop A. Bachynsky, the mother tongue.